

KÜLTÜR-KİŞİLİK İLİŞKİSİNDE ANTROPOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Dr. Vedia EMIROĞLU

I. Giriş

Antropoloji geniş kapsamlı bir bilimdir. İnsan ve toplumlarının, farklılık, benzerlik ve değişme boyutlarını evrensel ve yöresel düzeylerde tanımlayıp, açıklamaya çalışmaktadır. (İnsanın biyolojik ve kültürel bir varlık olarak incelenmesinin gerektiğini savunan antropologların çalışma alanlarından birisi de psikolojik antropolojidir. Psikolojik antropoloji, kültürlerin kendisine özgü kişilik özelliklerini ve psikolojilerini inceler. Başka bir deyimle psikolojik antropoloji kültürün kişilik oluşmasındaki etkisine ve kişilik özelliğinin de kültür üzerine yansımalarına bakmaktadır.)

(Kültürlere özgü kişilik özelliklerini, kültür-kişilik ilişkisini inceleyen psikolojik antropolojide çalışmaların dayandığı kuram ve yöntemlerin önemli bir bölümü başka disiplinlerden alınmıştır. Özellikle psikoloji ve psikiyatriden yararlanır.)

✕Birey-toplum ilişkisinin açıklanmasında toplumsal norm ve değerler üzerinde duran sosyal bilimciler, toplum değerlerinin toplumsallaştırma süreçleriyle birey tarafından kazanıldığı görüşündedirler. Antropolojide birey-toplum ilişkisinin açıklanmasında, kültür-kişilik, özellikle bu akımın başlangıcında ve daha sonraları kişilik sistemi, ulusal karakter kavramları kullanılmıştır. Kültür-kişilik arasındaki etkileşimi saptamada, kültürel değerlerin hem kişilik, hem de kültür öğeleri üzerine yansımaları incelenir.

✕İlkel ve modern kültürlerde etnografik ve karşılaştırmalı araştırmalardan elde edilen bulgular, kişiliğin biçimlenmesinde kültürün etkisinin bulunduğunu göstermiştir. Aile biçimi, ana-baba ve erkek-kadının sosyal rolleri, değerler, çocuk eğitiminde kural ve yöntemler

üzerinde duran antropologlar, yaşam biçiminin, kültürel norm ve değerlerin biçimlendirdiği davranış kalıplarının, kültürün etkisindeki çocuk eğitiminin kişilik gelişmesindeki etkisini inceleyerler.

Öğrendiklerimizin derlenip özetlendiği bu yazı, Giriş'ten sonra sırasıyla kültür-kişilik akımının başlamasında etkisi bulunan Freud'un Psikoanalitik Kuramı'nın kısa bir özetini, seçilmiş Etnografik bulgular¹⁾, antropologların görüş ve kullandıkları kavramların yer aldığı Kültür-Kişilik Akımı'nı kapsamaktadır. Bu bölümde, kültür-kişilik alanında öncü olan antropologların ve konuya katkısı bulunan farklı uğraş alanlarındaki sosyal bilimcilerin görüşlerine yer verilmiştir. Yazının özeti Sonuç'da yer almaktadır.

II. Freud'un Psiko—Analitik Kuramı

Kültürün kişiliğe biçim verdiğini açıklayan en önemli yaklaşım, Freud'un psiko-analitik kuramıdır. Psiko-analitik kuramın yapılanmasında insan patolojisiyle ilgili gözlemler etkili olmuştur. Psiko-analitik kurama göre, ruhsal yaşam ayrı varlık alanlarının bir bileşkesidir. Klasik çağda kabul edildiği gibi ruh bağımsız bir varlık değildir. İnsanın biyolojik varlık alanı ile toplumsal varlık alanının etkileşimiyle oluşur. Bilinç-altı kavramını geliştirmiş olan Freud, insan davranışlarında bilinç-altının etkisini göstermiş, böylece psikanaliz (derinlik psikolojisi) önem kazanmıştır. Ruh hastalıklarının ortaya çıkmasında sosyal, kültürel çevrenin büyük payına işaret etmiştir. Bu konuda ruh hastalıklarını ve kişilik sorunlarını neden arayıcı yöntemle tedavi etmeye çalışan psikanalizin verileri pek çoktur.

Kültürel görelilik yaklaşımını benimseyen Freud okuluna göre, insanın değişmeyen biyolojik varlığı karşısında, neyin normal, neyin anormal olduğu toplumdan topluma değişir. Bir toplum için normal sayılan davranışlar, diğerinde anormal (hasta) sayılabilirler.

Psiko-analitik kuram bebeklik ve çocukluk dönemlerine önem verir. Çocuğun ana-babasıyla ilişkilerinin, ana-baba davranışlarının daha sonraki yaşamını etkileyeceğini ileri sürer. Bu yaklaşım, bireyin ana-baba ailesi çerçevesinde incelenebileceğini göstermiştir. Ailenin birey üzerindeki etkisi öteden beri bilinmekteydi. Freud'un getirdiği yenilik aileyi bireyin yaşamı ve kişiliği için önemli bir öge kabul etmesidir.

Antropoloji biliminin gelişmesinde bazı kuram ve görüşlerin etkileri vardır. Freud'un psikanalizinden sonra kültür-kişilik akımı başlamıştır. Bu akımın temsilcilerinin görüşleri de psikoanalitik kuramla aynı paraleldedir denilebilir.

Kültür-kişilik arasındaki etkileşimde kültürel değerlerin hem kişiliğe, hem de kültür öğelerine yansımaları üzerinde duran antropologlar, kültürün önemli bir ögesi olan çocuk yetiştirme ve eğitimi incelerler. Bu konuya yaklaşımları iki yönlüdür. Birincide, antropolojide ötedenberi uygulanan belli bir kültürü derinlemesine inlemede, o kültürdeki çocuk yetiştirme yöntemleri de araştırılır. İkincide, değişik kültürlerin çocuk yetiştirme yöntemleri karşılaştırılır.

Antropologların konuyla ilgili etnografik bulguları bundan sonraki bölümde yer alacaktır.

III. Etnografik Bulgular

Kültür-kişilik konusunda ilk alan çalışmasını yapmış olan M. Mead araştırma ve gözlemleriyle kişilik özelliklerinin kültürden kaynaklandığını göstermiştir.

İncelediği üç ilkel kültürden birisi olan Arapesh'lerde bebeklere sürekli sevgi gösterildiğini ve güven duygusunun verildiğini gözlemleyen Mead, sevgi ve barış içinde büyüyen çocukların aralarında kavgaya ve çatışmanın bulunmayışına işaret eder. Böyle bir çevrede gelişen kişiliğin rekabet, kıskançlık ve mal hirsının duygusal sıkıntısını taşımayan bir özellik gösterdiğini belirtir.¹ Mead çalışmasında aşağıdaki gözlem ve bulgulara da yer veriyor. Bu kültürde çocuklar ana-baba ailesinden başka, akraba ve toplumdaki devamlı ilgilerinden, onlarda iki ayrı çevre oluşur. İçinde yaşadıkları toplum ve bunun dışındaki düşman saydıkları yabancılar. Öte yandan bu kültürde çocuk yetiştirmede çocukların ilerideki yaşamlarında disiplinli ve düzenli olmalarını sağlayacak uygulamalar bulunmaz.

Mead, Arapesh'lere birkaç yüz kilometre uzaklıkta bulunan, ve farklı çocuk yetiştirme yöntemleri uygulayan Mundugumor kültürünün bireyler arasında ileri derecede güvensizlik duygusunun

¹ M. Mead, *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*, New York, Morrow, 1935.

yer ettiği saldırgan bir kişilik geliştirdiğini saptamıştır. Kızlarda bu özelliğin daha belirgin olduğunu gözlemlemiştir.

Mead'ın kültür-kişilik sistemine ilişkin saptadığı önemli bir konu, cinsel roller bakımından kadın ve erkek davranışlarının toplumdan topluma farklılık göstermesidir. Birbirine yakın üç ilkel kültürde cinsiyete göre farklı davranışları batı toplumundaki erkek ve kadın davranışlarıyla karşılaştırmış ve bu davranışların önemli ölçüde kültürel şartlanmalar sonucu oluştuğunu göstermiştir.

İncelediği kültürlerden Tchambuli'de cinsel roller batı toplumuna göre ters cinslere verilmişti. Arapesh'te her iki cins batı toplumundaki kadınlar gibi, Mundugumor'da batı toplumundaki erkekler gibi davranıyorlardı². Bu çalışmada kadın ve erkek davranış farklarının tümüyle biyolojik olmayıp, önemli ölçüde kültürden kaynaklandığı gösterilmiştir.

M. Mead, Samoa'da "İlkel Gençin Psikolojik Yönden İncelenmesi" 'nde crinlik törenlerini incelemiş, gençlerin farklı kişilik özelliklerini içinde doğup büyüdükleri kültüre bağlamıştır.³

Antropoloji'ye "Örüntü" (Pattern) kavramını getirmiş olan R. Benedict, incelediği üç kültürden Zuni (Pueblo)'lerin kişisel yetkiye, şiddete ve duyguya yer vermeyen bir özellik taşıdıklarını belirtmiştir⁴.

Zenginliğe, cinsel başarıya önem veren Dobu'larda, hayatta başarı başkasının elindekini almakla kazanılırdı. Bunları elde etmek için devamlı bir savaşım gerekliydi. Bu nedenle Dobu kişiliği düşmanlık, hainlik duygularının yer ettiği sinsi ve şüpheli bir özellik taşımaktadır.

Değişik bir kültürleri olan Kwakiult'ları büyüklük duygusuna kapılmış megalomanyaklar olarak nitelendiren Benedict, bu kültürde zenginlik ve soyluluğun toplumda itibar kazandırdığını belirtiyor. Zengin ve soylu olmak için gerekli ekonomik yarış çocukluktan başlar. Ilginç Potlaç törenlerindeki uygulamalar zenginlik ve soyluluğun

² M. Mead, a.g.e., B. Güvenç. Kültür Sorunu... s: 76, 1970.

³ M. Mead. Coming of Age in Samoa, New American Library Inc. New York, 1947.

⁴ R. Benedict, Pattern of Culture, Houghton Mifflin, New York, 1934.

göstergesidir. Benedict Kwakiult'ların kişilik özelliğini aşırı saldırgan, birbirine karşı kapalı ve güvensiz olarak tanımlamıştır.

Malinowski Trobriand'da ceza ve baskıya yer vermeyen, sevgi ve yakınlık gösterilerinin yer aldığı çocuk yetiştirme, başkalarıyla kolay ilişki kurabilen, kendine güven duyabilen bir kişilik oluşturduğunu gözlemiştir. Toplumsal yapının anasoyu akrabalık sistemine göre örgütlendiği bu kültürde, babanın çocuk üzerinde yetkisi yoktur. Malinowski'ye göre, baba yetkisinin olmayışı, Freud'un evrensel saydığı "Oedipus çatışması"nın burada görülmeişinin nedenidir⁵.

Hopiler'de çocuk yetiştirme ve karakter özellikleri ile ilgili gözlem ve incelemeler de ilginçtir. Hopi'lerde ana soyu akrabalık sistemi toplum ve aile içinde kadına öncelik ve üstünlük sağlar. Erkek ikinci plandadır. Her iki cinse ait görev ve sorumluluklar çocukluk döneminden başlar. Büyü ve ruh inancı çok yaygındır. Bu nedenle küçük çocuk yalnız bırakılmaz. Korumak için uzun süre beşiğe sıkı sıkıya bağlanır. Çocuk eğitiminde ceza uygulanır. Çocuğa cezanın majik güçleri tarafından verildiği hissettirilir.

Kadın ve erkeğin sosyal rollerine ilişkin tutum ve değerler iki cinsin davranışları arasında derin farklar yaratır. Bu kültürde erkekler kadın rolünü benimserler. Bazıları kadın kıyafeti giyerler⁶.

Freud'un izleyicisi olan G. Roheim Avustralya yerlileriyle ilgili incelemelerinde çocukluk yaşantısına önem vermiştir. İkel kültürleri, oral dönemde "saplanma, gerileme gösterme" benzetmesiyle tanımlamış, kültürün oluşumunu psikanaliz kalıplarıyla açıklamaya çalışmıştır⁷.

Yazarlar değişik toplumlar üzerinde yapmış oldukları gözlem ve incelemelerle insan davranışlarının bir toplumdan diğerine farklılıklar gösterdiğini ve bu özelliklerin aynı toplumda kuşaktan kuşağa geçtiğini göstermeye çalışmışlardır. Öte yandan, küçük çocukluk çağının kişilik gelişiminde önemli bir dönem olduğunu vurguluyarak, çocuk yetiştirmede kültürel öğelere işaret etmişlerdir.

5 A. Ozbek, Sosyal Psikiyatriye Giriş, s. 82, 1971

6 a.g.e., : 87.

7 a.g.e.: 84.

Konuyla ilgili pekçok örnekten burada söz etmek olanaksız olduğundan, seçilmiş bazı örneklerle yer verilmiştir.

Bundan sonraki bölümde kültür-kişilik alanındaki yaklaşımlardan söz edilecektir.

IV-Kültür-Kişilik Akımı

Yüzyılımızda psikoloji ve psikiyatride kişilik (karakter) özellikleri denilen insan davranışlarının biçimlenmesinde, bireyin içinde doğup büyüdüğü çevrenin etkisinin bulunduğu kabul ediliyor. Kişilik özelliği bireyin biyolojik nitelikleriyle, içinde bulunduğu sosyal/kültürel sistemin karşılıklı etkileşimiyle oluşmaktadır. Birbirinden farklı varlık alanlarının uzun süre devam eden etkileşiminde, kültürün büyük ölçüdeki önemi yanında, bireyin doğasına özgü varlığından da söz ediliyor. Kişinin sosyal kültürel olgusunun birey-toplum ilişkisi çerçevesinde geliştiği kabul ediliyor. Birey-toplum-kültür arasındaki ilişkiler üzerinde duran antropologlar, bu ilişkinin neden sonuç biçiminde değil, etkileşim biçiminde olduğunu benimsemişlerdir. Antropolojide bu görüşle başlayan kültür-kişilik akımı, Freud'un psiko-analitiğinden etkilenmiştir.

Toplum halinde yaşayan insanoğlunun yarattığı kültür öğrenme süreciyle kazanılır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Antropologlar birey toplum-kültür etkileşiminde, bireyin öğrenme süresiyle kültürel muhtevayı kişilik yapısına almasına kültürlenme (enculturation) adını verirler. Toplumsallaşmanın kültürün kuşaklara aktarılmasında önemli rolü vardır. Antropolojik çalışmalarda toplumsallaşma v.b. süreçler kişiliği belirleyici süreçler olarak ele alınırlar.

Kültür-kişilik çalışmalarında psikolojik ve psikiyatrik kuram ve kavramlardan yararlanan antropologlar, kültürün bireyi toplumsallaştırma süreci ile biçimlendirdiğini savunmakta, birey-toplum-kültür etkileşiminde, toplumun üyesi olan insanoğlunun kültürel muhtevayı hangi süreçlerle kazandığını incelemektedirler.

Kültür-kişilik ilişkisini incelemek bütüncü kültür anlayışıyla da uyumludur. Tylor'un kültür tanımından kaynaklanan bütüncü görüş, kültürü ayrı varlık alanlarında bulunan öğelerden oluşan bir ilişkiler sistemi olarak kavramlaştırmıştır. Kültür-kişilik incele-

melerinin çerçevesi Tylor'un kültür bütünlüğü içinde birbirine bağımlı kıldığı insan, toplum, kültürel muhteva ve öğrenme süreci değişkenlerini kapsamaktadır⁸.

1920'lerden sonra başlayan, 1930-40'larda yoğunlaşan kültür-kişilik çalışmalarında öncülüğü birey-toplum ilişkisini etkileşim biçiminde görmüş olan F. Boas'ın öğrencileri, M. Mead ve R. Benedict yapmışlardır.

1-M. Mead'ın Yaklaşımı

Freud'dan etkilenen, psikoloji eğitimi de görmüş olan M. Mead, insanın biyolojik ve kültürel bir varlık olarak incelenmesinin gerektiğini savunur.

Kültürün psikolojik, bir ölçüde de organik etkinliklerimizi biçimlendirmesi konusunda, daha çok geçiş aşamaları, özellikle erinlik törenleri üzerinde durmuştur. Çalışmalarıyla cinsiyete göre belirlenen rol farklılıklarının kültürden kaynaklandığını göstermiştir.

Daha önce belirtildiği gibi, M. Mead'ın değişik toplumlarda yaptığı araştırma ve gözlemler, kültür-kişilik arasındaki ilişkilerde küçük çocukluk çağına önem verdiğini göstermektedir. Çeşitli toplumlarda çocuk bakımı ve yetiştirmede, çocuğun beslenmesi, sevilmesi, dövülmesi, ceza ve ödüllendirilmesi, tuvalet temizliği eğitimi, cinsel terbiyesi konularındaki davranış ve uygulamaların farklı kişilik özellikleri yarattığı görüşündedir. İlk alan çalışmasını Samoa'da yapmış olan Mead'ın Amerikan Ulusal Karakterini inceleyen çalışması da bulunmaktadır. Çalışmalarında betimleyici yaklaşımı kullanan ve Benedict'ten farklı olarak daha çok süreçleri incelemiş olan Mead, Freud'un psikanalizinden etkilenmiş ve onu savunmuştur.

2-R. Benedict'in Yaklaşımı

Kültür incelemelerinin psikolojik özelliklere göre yapılabileceğini savunan Benedict kültürlerin etnografyasında psikolojiye

⁸ B. Güvenç, Kültür Sorunu... s: 55, 1971.

yer verir ve tipleştirme yapar. Benedict, Freud'un Derinlik Psikolojisinden çok geçen yüzyılın klasik psikolojisine daha yakındır⁹.

Yaşayan kültürler üzerinde çalışmanın gerekliliğini savunarak, her kültürün kendine özgü amaç ve motivasyonlarının bulunduğunu ileri sürer. Kültürler kendi amaçlarına uygun davranış biçimlerini seçerler. Öte yandan yayılma sürecinin gözden uzak tutulmamasını hatırlatır. Benedict'e göre kültürler amaçlarına göre seçtikleri davranışlarla bir bütün oluştururlar. Her kültür her zaman bütünlük göstermeyebilir. Kültürler benzer kurum ve davranışlara sahip olsalarda benzemeyebilirler. Kültürün kapsadığı kurum ve davranışların biçimlenişi (örüntüsü) her kültürde farklıdır. Her kültürün bir örüntüsü vardır tezini savunan Benedict, kültürlerde davranışların incelenmesiyle kültür-kişilik ilişkilerinin incelenebileceğini ileri sürer. Benedict'in ikinci dünya savaşı sırasında hazırladığı Japon Ulusal Karakterini inceleyen çalışması¹⁰, M. Mead'in Amerikan Ulusal Karakter incelemesi gibi yöntem bakımından eleştirilmiştir.

3-R. Linton ve Kardiner'in Yaklaşımları

Linton, kültürün kişiliği biçimlendirmesinde küçük çocukluk çağının önemi üzerinde durmakla Freud'un psikanaliziyle aynı paralele girer.

Her kültürde çocuk yetiştirmedeki uygulamalarda kültürden kaynaklanan öğeler bulunduğuna işaret ederek, bu uygulamaların aynı kültürdeki ailelerde birbirine benzediğini ileri sürer. Kişilik gelişmesinde küçük çocukluk çağının en etkili dönem olduğunu, bu nedenle benzer uygulama ve yöntemlerin benzer kişilik özellikleri oluşturma eğiliminde bulunduğunu kabul eder. Çocuk yetiştirmede kültürden kaynaklanan öğelerin bir kültürden diğerine fark etmesinin her kültüre özgü kişilik geliştirdiğini ileri sürer. Linton küçük çocukluk döneminin yanında, ergenlik çağının da kişilik gelişmesinde katkısının bulunduğunu kabul eder.

İnsanın yalnız kültürünün belirlediği bir varlık olarak ele alınmasının eleştirisi karşısında, farklı uğraş alanlarındaki görüşlerin

9 a.g.e. s. 72.

10 R. Benedict. *Krizantem ve Kılıç*. (Çev.) Türkân Turgut.

birleştirilmesi gerekmiştir. Antropolog Linton ve Psikanalist Kardiner ortak çalışmalarıyla kültür-kişilik alanında yeni bir kavram (temel kişilik) geliştirdiler. Böylece antropoloji ve psikiatri arasında kuramsal bir yaklaşma olmuş, ayrı uğraş alanlarına özgü kavramlar bağdaştırılmaya çalışılmıştır.

"Temel kişilik," bir toplumda benzer çocuk yetiştirme ve davranış biçimlerinin, benzer değerlerin oluşturduğu ve toplumun üyelerinde ortak özellikler olarak görülen davranışlardır.

Toplumların çocuk yetiştirmedeki davranış biçimleri birbirinden farklıdır. Çünkü kuşaktan kuşağa geçen alışkanlık, gelenek ve göreneklerden kaynaklanırlar. Burada önemli olan çocuk yetiştirmenin oluşturduğu kişiliğin, kültürün bazı kurumlarını biçimlendirmesidir. Bireyler kültürlerinden gelen etkileri kişilik yapılarına almakta ve kişilik özelliği olarak yansıtmaktadırlar.

"Yeni Freudçu" akımın öncülerinden Kardiner'in kültür kişilikle ilgili nedensel açıklaması şöyledir; Çocuğun toplumsallaştırılmasını sağlayan aile, beslenme, çocuk bakımı, sevgi ve eğitim, temel kişiliği oluşturmakta, temel kişilik özellikleri, din, devlet, hukuk, ahlak, düşünce gibi kurumlara yansımaktadır. Bu yaklaşım, kültürden gelen etkilerin, kişilik özelliği olarak kültüre yansımalarını ve kişiliğin biçimlenmesinde küçük çocukluk çağıının önemini vurgulamıştır. Ancak Kardiner birincil kurumlar adını verdiği değişkenleri açıklıkla tanımlamadığı gibi, bunların kişilik özelliğinden etkilenebileceğininide görememiştir¹¹.

4-Sosyal Karakter Kavramı

"Yeni Freudçular" olarak tanınan E. Fromm, Kardiner ve Erickson'un görüşlerinin kültür-kişilik alanında önemli katkıları olmuştur. Fromm sosyal karakteri, "belli bir kültürün (toplumun) çoğu üyelerinin ortaklaşa paylaştığı karakter yapısının çekirdeği (özü)" olarak tanımlıyor. "Bunun karşıtı bireysel karakter ise, aynı kültüre mensup kişilerin bireysel ayrılıkları anlamına gelmektedir".¹² diyor.

Fromm'a göre, "Sosyal Karakter" bir toplumdaki bireyleri toplumun isteklerine, normlarına uygun yönde biçimlendirir. Bireyde

11 B. Güvenç Kültür Sorunu... s. 41.

12 E. Fromm, Çağımızın Özgürlük Sorunu (Çev.) B. Güvenç s. 83-84. 1973.

içinde bulunduğu toplumun sosyal kalıplarına kendiliğinden uyma davranışı oluşur. Bireyin davranışları hem psikolojik ihtiyaçlarına, hemde sosyal, kurumsal rol beklentilerine cevap verir. Bireyler kültürlerinin gereklerine uymaktan gurur ve haz duyarlar. Sosyo-ekonomik yapı toplumdaki bireylerin karakterlerini belirler. Bu, insanla sosyal yapı arasındaki ilişkilerin bir ucudur. Öteki uca ise, insanın tabiatı da içinde yaşadığı toplumun koşullarını biçimlendirir¹³.

Sosyal karakter toplumsal sistemin işlemesi için zorunludur. Çünkü toplumun ekonomik yapısı ile egemen ideolojisi arasında iki yöne işleyen bir aracı görevi yapar. Fikirler bir kez yaratıldıktan sonra, sosyal karakter dolaylı olarak sosyo-ekonomik yapıyı etkiler¹⁴.

Fromm toplumun yapısı ve bireyin toplumsal yapı içindeki görevlerini sosyal karaktere muhtevasını veren değişkenler olarak görüyor. Aileyi toplumun istek ve gereklerini çocuğa ulaştıran psikik bir örgüt olarak düşünüyor. Çocuk bakımı yöntemleri üzerinde durmakla sosyal karakterin yeterince açıklanamayacağını ileri sürüyor. Çocuk bakımı yöntemlerinin pratik bir taşıma ve ulaştırma sistemi olarak anlamlı olduğuna işaret ediyor¹⁵. Fromm'un kültür-kişilik alanına önemli bir katkısı olan "sosyal karakter" kavramıyla ilgili görüşleri kendi sözcükleriyle özetlenmiştir.

Aynı konuya psikolojik yaklaşımı olan iki bilim adamı bir toplumda en çok görülen tipik (kültürel kişilik) özellikler üzerinde duruyorlar. Bu yaklaşıma göre kişilik sistemi ile sosyal/kültürel sistem birbirini etkileyen iki sistem olarak kavramlaştırılmıştır¹⁶. Fromm'un sosyal karakter anlayışı da bu yaklaşıma benzemektedir.

5-Whiting ve Child'ın Yaklaşımı

Whiting ve Child, ilkel kültürlerle ilgili etnografik verileri ve kültürlerarası karşılaştırma yöntemini kullanarak Kardiner'in kişilik oluşmasında ileri sürdüğü tek yönlü açıklamasını geliştirdiler. Önerdikleri yaklaşıma göre ekonomik, toplumsal, siyasal öğeleri de kap-

13 a.g.e. s. 87.

14 a.g.e. s: 90.

15 a.g.e. s: 98.

16 Ç. Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar* s: 270.

sayan destek sistemleri, çocuk eğitimini, çocuk eğitimi yöntemleri, kişiliği, kişilik özelliği, kültür kurumlarını etkilemektedir. Kişilik özelliğinin giderek temel alınan destek sistemlerini etkileyeceği varsayımı, Kardiner'in tek yönlü açıklamasından bir çıkış yoludur. Öte yandan destek sistemi kavramı, eğitim ve toplumsallaşmada sosyal ve ekonomik öğelerin rolünün bulunduğunu savunan kültürel antropologların görüşleri ile de uyumludur¹⁷. Bu yaklaşım antropolojide kültür-kişilik çözümlemesine yeni bir yöntem kazandırmıştır denilebilir.

Whiting psikanalitik kuramdan alınan bazı davranış kuramlarıyla ilgili varsayımları sınıdığı kültürlerarası incelemesinde, değişik ilkel kültürlerdeki çocuk yetiştirme yollarıyla, hastalıklarla ilgili görenekler arasındaki bağlantıyı ortaya koydu. Araştırmada olumsuz saplantı kavramından alınan varsayımın sınılanmasıyla, hastalıklarla ilgili göreneklerle, ağızla ilgili toplumsallaşma arasında ilişki bulunduğu saptanmıştır¹⁸.

Çalışmasında, iklim etmeninin beslenmeye etkisini, dolaylı olarak hastalıkla ilişkisini saptayan Whiting, tüme varımcı yaklaşımıyla; süt verme süresi, doğum sonrası eşler arasında cinsel ilişki yasağı, çok eşle evlilik geleneği, baba soyu sistemi, annenin çocuğu ile beraber yatması, buluş çağında erkek çocuğun anneden ayrılması ve erginlik törenleri arasında nedensel ilişkilerin bulunduğunu sayısal olarakta saptanmıştır.

İlkel kültürlerle ilgili etnografik verilerin kullanıldığı çalışmalar çocuk yetiştirme yöntemlerinin kültürün önemli bir ögesi olduğunu ortaya koymuştur.

Buraya kadar kültür antropolojisine katkıda bulunan kültür kişilik alanındaki başlıca yaklaşımlar özetlendi.

V-Sonuç

Çağımızda insan davranışlarının biçimlenmesinde, bireyin içinde yaşadığı sosyal/kültürel sistemin etkisinin bulunduğu kabul ediliyor.

17 B. Güvenç. Kültür Sorunu, s: 81-82.

18 Whiting, J. W. M. ve Child, I. L. Child Training and Personality. 1967

Kişilik birbirinden farklı iki varlık alanından kaynaklanan etmenlerin karşılıklı etkileşimiyle biçimleniyor. Kültür-kişilik sistemi ve bu sistem içindeki bireysel farklılıklar, bireylerin içinde doğup büyüdükleri sosyal/kültürel sisteme bağlıdır. Yaşamın ilk yıllarında çevrenin, özellikle ailenin, çocuğun ilerideki kişilik gelişiminde önemli rolü vardır. Başka deyimle kişilik tiplerindeki farkların kültür, çocuk yetiştirme farkından ileri geldiği söylenebilir. Toplumlar kültürlerini kuşaklara çocuk yetiştirme yollarıyla aktarırlar. Kültürün aktarılması toplumsallaştırma (enculturation) v.b. süreçlerle gerçekleşir. Toplumsallaştırma kültürel muhtevayı kişilik yapısına alma sürecidir ve kişiliği belirleyici bir etmen olarak tanımlanır.

Kişilik bireyin kalıtımsal nitelikleriyle, içinde bulunduğu sosyal kültürel sistemin etkileşimiyle biçimlendiğine göre, sosyal/kültürel değişme kişilik sistemini de değiştirmektedir. Başka deyimle toplumda kişilik biçimlenmesinde etkisi olan sosyal, kültürel öğeler değişince, kişilik özelliği de değişmektedir.

Modern kültürlerde (toplumlarda) sosyal/kültürel değişmeye bağlı olarak kişilik özelliklerinin de değiştiğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Değişen sosyal/kültürel sistemde değişmeyen kültürel kişilikten söz edilemez. Kaldığı çağımızda insan tabiatının değişebilirliğinden söz edilmektedir. "Çağdaş psikolojinin kişilik (karakter) adını verdiği davranışlar ve onların ardındaki itici güçler bütünü, yavaşta olsa değişebilen bir biyolojik varlığı yoğurup biçimlendiren sosyal/kültürel sistemin bir ürünü olarak görülmüştür."¹⁹

Son yıllarda sosyal bilimlerde bireyin en içsel sayılan yanlarının bile sosyal biçimlenmişlik içinde bulunduğu ileri sürülmektedir. Ancak bireyin karakteri sadece küçük çocukluk, ilk yaşam dönemindeki ortamına bakmakla anlaşılabilir. Yeterince anlayabilmek için daha geniş yapısal çerçeveler içinde ele alınması, yapıdaki değişimler ve değişmelerin yaşam ortamındaki etkilerinin bilinmesi gerekir.

Sosyal/kültürel değişme hem toplumsal, hem de bireysel düzeyde ele alınabilir. Değişme yolunda olan toplumlarda yaygın kişilik özelliğinin (kültürel kişilik) bilinmesi topluma çeşitli süreçlerle gelen yeniliklerin benimsenip benimsenmeyeceğinde bir gösterge olabilir. Baş-

19 B. Güvenç, *Sosyal/Kültürel Değişim*, s. 36, 1976.

ka deyimle bu kavram sosyal/kültürel değişmezliği açıklamada kullanılabilir.

Konunun genel çizgilerle derlenip özetlendiği bu yazıda, kültür-kişilik alanındaki kuramsal ve yöntemsel tartışmalara yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Başaran, Fatma, 1974. *Psiko-Sosyal Gelişim*. Ank. Üniv. D.T.C.F., Yayını 254 Ankara.

Benedict, Ruth, 1946 (1934). *Patterns of Culture*, Houghton Mifflin co., Boston.

Benedict, Ruth, 1966 (1946). *Krizantem ve Kılıç*. (çev.) Türkân Turgut, İş Bankası Yayını, Ankara.

Erdentuğ, Nermin, 1964. "Age Groups", D.T.C.F. Antropoloji, cilt I. sayı, 2. Ankara.

Erdentuğ, Nermin, 1977. *Sosyal Adet ve Gelenekler*. Kültür Bakanlığı Yayını, 254, Ankara.

Fromm, Eric 1973 (1963) *Çağımızın Özgürlük Sorunu*. (çev.) Bozkurt Güvenç, Ankara.

Güvenç, Bozkurt, 1970, *Kültür Kavramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir Deneme*, Hacettepe Basımevi, Ankara.

Güvenç, Bozkurt, 1976. *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Hacettepe Üniv. D-21, Ankara.

Kâğıtçıbaşı, Çiğdem. 1977. *İnsan ve İnsanlar*, İkinci Baskı, Ankara.

Kâğıtçıbaşı, Çiğdem. 1981. *Çocuğun Değeri, Türkiyede Değerler ve Doğurganlık*, Boğaziçi Üniv. İdari İlimler Fak. İstanbul.

Linton, Ralph. 1939. *The Individual and His Society*, Columbia Press, New York.

Linton, Ralph. 1945. *The Cultural Background of Personality*, Routledge and Kegan Paul, London.

Mead, Margaret, 1949 (1928) *Coming of Age in Samoa*, American Library New York.

- Mead, Margaret**, 1956. *New Lives for Old: Cultural Transformation-Manus 1928-1953*. New American Library, New York.
- 4 **Özbek, Abdülkadir**. 1971, *Sosyal Psikiyatriye Giriş*, Ank. Üniv. Tıp Fak., Yayını 243. Ankara.
- Whiting, J.M.N ve Child, T.L.** 1967 (1953) *Child Training and Personality*, New Haven, Yale University Press, New York.
- Whiting, B. Beatrice** 1981, "Altı Kültürde Çocuk Yetiştirme İncelemeleri" (Çev.) Zafer Ilbars, D.T.C.F. Antropoloji Dergisi, Sayı, 9. Ankara.